

БӨЛІМ: TURAN UNIVERSITY / UNIVER / СТУДЕНТ

Санкциялық қысым жағдайындағы экономикалық бейімделу стратегиялары және геосаяси тепе-теңдіктің қалыптасуы

ЖАРИЯЛАНДЫ
25.12.2025

ТІРЕК СӨЗДЕР

БРИКС, геосаяси тепе-теңдік,
санкциялық қысым, сауда
стратегиясы, экономикалық бейімделу

СІЛТЕМЕ

<https://bilimger.kz/186186/>

МЭ251(2)

Булатова Мәдина Аманғалиқызы

«Туран» университеті менеджмент» мировая экономика»

жетекші: **Тулекова Г.Х.**

«Туран» университеті, ф.г.к., қауымдастырылған профессор

АҢДАТПА

Бұл зерттеу қазіргі көпполярлы әлемде мемлекеттердің санкциялық қысым жағдайында экономикалық бейімделу стратегияларын және бұл үдерістің геосаяси тепе-теңдікке әсерін қарастырады. Жұмыс барысында 2019–2024 жылдар аралығындағы халықаралық ұйымдардың ресми статистикалық деректері, АҚШ–Қытай сауда қақтығысы, Ресей–Украина қақтығысы, сондай-ақ SWIFT жүйесіне және альтернативті төлем құралдарына енгізілген шектеулер талданды.

Санкциялар мемлекеттерді жаңа сауда серіктестерін іздеуге, экспорт бағыттарын өзгертуге және технологиялық тәуелсіздікті арттыруға итермелейді. Бұл үрдіс қысқа мерзімді экономикалық шығындарға әкелгенімен, ұзақ мерзімді перспективада стратегиялық икемділікті күшейтіп, халықаралық қатынастардағы жаңа геосаяси тепе-теңдікті қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Кілт сөздер: санкциялық қысым, экономикалық бейімделу, геосаяси тепе-теңдік, БРИКС, сауда стратегиясы

Соңғы жылдары әлемдік саясатта орын алған өзгерістер мемлекеттердің экономикалық дамуына тікелей ықпал етіп, жаһандық тепе-теңдіктің қайта

қалыптасуына себеп болып отыр. Әсіресе санкциялық қысымның кеңеюі халықаралық қатынастар жүйесінің маңызды элементіне айналып, экономикалық, қаржылық және технологиялық процестердің бағытын түбегейлі өзгертуде. Бұрын санкциялар белгілі бір мемлекетке қысым көрсету құралы ретінде ғана қолданылса, қазіргі таңда олар халықаралық экономикалық тәртіпті қайта құрушы факторға айналып отыр.

2016 жылы АҚШ пен Қытай арасындағы протекционистік қақтығыстың күшеюі, қырғи-қабақ соғыс кезеңіндегі АҚШ пен КСРО арасындағы технологиялық жарыс, SWIFT жүйесіне қойылған шектеулер және Ресей-Украина қақтығысы аясында енгізілген ауқымды санкциялар — осы процестердің барлығы қазіргі әлемнің экономикалық бағытын айқындайтын негізгі оқиғаларға айналды. Бұл жағдай мемлекеттерді жаңа серіктестер іздеуге, сауда бағыттарын өзгертуге және қаржылық тәуелділікті азайтуға итермеледі.

Санкциялар тек шектеу енгізу арқылы әсер етпейді; керісінше, олар кей елдердің экономикалық бейімделуін жылдамдатып, балама нарықтар мен жаңа аймақтық ынтымақтастық формаларын дамытты. Мысалы, Ресейге қарсы санкциялар оның Қытаймен экономикалық байланысын күшейтіп, БРИКС ұйымының ықпалын арттырды. Сонымен қатар доллардың халықаралық төлемдердегі үлесінің азаюы және альтернативті төлем жүйелерінің пайда болуы санкциялардың қаржы инфрақұрылымына тигізетін ықпалының ауқымын көрсетеді.

Осы зерттеудің негізгі мақсаты — санкциялық қысым жағдайында мемлекеттердің экономикалық бейімделу стратегияларын талдау және бұл үдерістің жаһандық геосаяси тепе-теңдікке қалай әсер ететінін анықтау. Жұмыс барысында халықаралық ұйымдардың деректері, түрлі елдердің тәжірибесі, тарихи параллельдер мен қазіргі геосаяси үрдістерге сүйене отырып кешенді талдау жасалады.

Санкциялар мемлекеттердің экономикалық жүйесіне тікелей әсер етеді, өйткені олар сауда ағындарын, логистика мен қаржылық транзакцияларды шектейді, сонымен қатар технологиялық импортқа кедергі жасайды (UNCTAD, 2024; World Bank, 2024). Мысалы, Ресейге SWIFT жүйесіне шектеу енгізілуі Қытайдың CIPS төлем жүйесіне сұраныстың күрт өсуіне алып келді (BIS, 2023). Бұл тек төлем жүйесін ауыстыру емес, мемлекеттердің санкциялық қысымға қарсы икемделу стратегиясының нақты дәлелі. Яғни, экономикалық шектеулерге қарамастан елдер өз қаржы операцияларын жалғастырудың жаңа жолдарын іздейді.

Сонымен қатар, БРИКС елдері өзара төлемдер үшін альтернативті қаржы жүйелерін құра бастады, бұл долларға тәуелділікті төмендетіп, экономикалық тәуелсіздікті арттыруға мүмкіндік берді (Kuznetsov, 2023). Менің талдауым бойынша, бұл мемлекеттердің санкциялық қысым жағдайында ұзақ мерзімді стратегиялық жоспар құра алу қабілетін көрсетеді. Яғни, қысқа мерзімде экономикалық шығындарға

ұшырағанымен, ұзақ мерзімді перспективада мемлекеттер өз сауда байланыстарын нығайтып, тәуелсіз төлем инфрақұрылымын дамыта алады.

Кесте 1. Ресей-Қытай саудасының динамикасы (2019-2024 жж.)

Жыл	Сауда көлемі (млрд \$)	Юань/Рубль төлемінің үлесі (%)
2019	110	15
2020	130	22
2022	180	65
2024	240	90

Диаграмма 1. Ресей-Қытай саудасының динамикасы (2019-2024 жж.)

Бұл динамикадан көріп отырғанымыздай, 2022 жылдан кейін сауда көлемі 180 млрд долларға жетіп, 2024 жылы 240 млрд долларға дейін өсті. Сонымен қатар, төлемдердің ұлттық валюталармен жасалу үлесі 90%-ға дейін артты. Бұл деректер санкциялар кезінде экономикалық бейімделудің тиімділігін нақты дәлелдейді. Мысалы, юань мен рубльдің төлемдердегі үлесінің өсуі халықаралық саудадағы валюталық тәуелділікті азайтып, мемлекеттерге геосаяси тәуекелдерді төмендетуге мүмкіндік береді (BIS, 2023; Kuznetsov, 2023).

Бұл үрдіс экономикалық саясатта резервтік және балама төлем жүйелерін дамыту қажеттілігін көрсетеді. Сонымен қатар, санкциялық шектеулерге бейімделу тек қаржылық салада емес, экспорт бағыттарын қайта бағдарлауды және логистикалық тізбектерді қайта құрылымдауды да талап етеді (OECD, 2023). Мысалы, Ресей энергиясын бұрынғыдай Еуропаға емес, Азия нарығына экспорттауға қайта бағыттады, бұл өз кезегінде Қытай-Ресей стратегиялық серіктестігін күшейтті.

1950-1980 жылдардағы АҚШ-КСРО арасындағы қырғи-қабақ бәсеке және экономикалық шектеулер халықаралық санкциялардың технологиялық прогреске әсер ету механизмін зерттеу үшін маңызды тарихи деректер болып табылады. Осы кезеңде екі ел арасындағы саяси және экономикалық шектеулер ғылыми-техникалық дамуды жеделдеткен негізгі фактор ретінде қарастырылады (Johnson, 2008).

АҚШ-тың Айға алғашқы ұшуы тек стратегиялық мақсат қана емес, сондай-ақ санкциялар мен технологиялық шектеулер жағдайында инновацияны ынталандырудың нәтижесі болды. Қырғи-қабақ бәсеке кезінде АҚШ пен КСРО ғылыми зерттеулерге бөлінетін бюджетті арттырып, инженерлік кадрларды даярлау көлемін кеңейтті, сондай-ақ импорттық технологияларға тәуелділікті азайтты. Бұл шаралар өз кезегінде елдердің технологиялық әлеуетін нығайтуға және стратегиялық салаларда тәуелсіздікке қол жеткізуге мүмкіндік берді.

Сонымен қатар, қырғи-қабақ бәсеке кезеңінде санкциялар ғылыми зерттеулердің

әртараптануын қамтамасыз етіп, жаңа технологиялық салалардың пайда болуына ықпал етті. Бұл тарихи тәжірибе қазіргі халықаралық санкциялық саясатты талдауда экономикалық бейімделудің тиімді стратегияларын бағалау үшін үлгі ретінде пайдаланылады. Мысалы, Ресейге қарсы қазіргі санкциялар кезінде Қытай мен Ресейдің стратегиялық технологиялық ынтымақтастық жобаларының жедел дамуы осы тарихи сабақтың заманауи көрінісі болып табылады (Kuznetsov, 2023; Wilson, 2022).

Осылайша, АҚШ-КСРО қырғи-қабақ бәсекесі кезеңі санкциялар жағдайында экономикалық бейімделу мен технологиялық инновациялардың дамуын көрсететін маңызды тарихи тәжірибе болып табылады. Бұл кезең көрсеткендей, санкциялық қысым тек қысқа мерзімді экономикалық әсерге ие болмауы мүмкін, сонымен қатар стратегиялық инновацияларды ынталандыратын фактор ретінде қызмет етеді.

Қазіргі жаһандық саясат көпполярлы құрылымға ауысқанын көрсетеді. Санкциялық қысым мемлекеттерді тек экономикалық стратегияларын қайта қарауға ғана емес, сонымен қатар жаңа геосаяси блоктар мен альянстар құруға мәжбүр етті. Зерттеулер көрсеткендей, қазіргі әлемде үш негізгі блок айқындалуда:

Батыс (G7, АҚШ, ЕО) – дәстүрлі экономикалық және саяси ықпал орталығы. Бұл блок санкциялар мен экономикалық шектеулерді халықаралық реттеудің негізгі құралы ретінде қолдануда.

Бейтарап көпвекторлы елдер – санкцияларға тәуелділікті азайтуға тырысатын, бірақ Батыс немесе БРИКС блоктарына толық кірмейтін мемлекеттер. Бұл елдер халықаралық нарықта икемді позицияны сақтап, саяси және экономикалық тепе-теңдікті тұрақтандыруға тырысады

Санкциялық қысымның әсерінен жаңа геосаяси тепе-теңдіктің қалыптасуы бірнеше негізгі үрдісті көрсетеді:

Экономикалық әртараптандырудың күшеюі: мемлекеттер сауда серіктестерін көбейтіп, валюталық тәуелділікті азайтады. Мысалы, Ресей-Қытай саудасы 2024 жылы \$240 млрд-қа жетіп, төлемдердің 90%-ы ұлттық валюталармен жүргізіледі (China Customs, 2023; BIS, 2023).

Стратегиялық серіктестіктердің нығаюы: санкциялар жаңа альянстар құруға түрткі болды. БРИКС елдері SWIFT баламалары және өзара төлем жүйелерін қалыптастыру арқылы долларға тәуелділікті азайтты.

Саяси және экономикалық тәуекелдерді азайту: бейтарап көпвекторлы елдер нарықтағы тұрақтылықты сақтау үшін бірнеше блокпен серіктес болуға тырысады, бұл әлемдік тепе-теңдікті ұстап тұруға мүмкіндік береді.

Санкциялық қысым қазіргі халықаралық саясатта мемлекеттердің экономикалық

бейімделу стратегияларын қалыптастырып, көпполярлы геосаяси тепе-теңдіктің қалыптасуына ықпал ететін негізгі фактор болып отыр. Бұл жағдай елдерді жаңа сауда серіктестерін іздеуге, экспорт бағыттарын қайта құрылымдауға, валюталық тәуелділікті азайтуға және ғылыми-техникалық инновацияларды дамытуға мәжбүр етеді. Қорытындылай келе, санкциялар тек қысқа мерзімді экономикалық шектеу емес, сонымен қатар мемлекеттердің стратегиялық икемділігін арттыратын және халықаралық аренадағы орны мен әсерін нығайтатын маңызды құрал болып табылады.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. *International Monetary Fund. (2019–2024). World Economic Outlook Reports. Washington, DC: IMF.*
2. *(2024). Trade and Development Report 2024. Geneva: United Nations Conference on Trade and Development.*
3. *World Bank. (2024). Global Economic Prospects 2024. Washington, DC: World Bank.*
4. *Smith, J. (2019). US–China Trade War: Technology and Tariffs. New York: Routledge.*
5. *Johnson, R. (2008). Cold War Technological Race. London: Palgrave Macmillan.*
6. *China Customs Administration. (2023). Annual Trade Statistics 2023. Beijing: China Customs.*
7. *Kuznetsov, D. (2023). BRICS and the Shifting Global Order. Moscow: IMEMO.*
8. *US Treasury Department. (2022–2024). Sanctions Policy Reports. Washington, DC: US Department of the Treasury.*
9. *(2023). Global Supply Chain Fragmentation. Paris: OECD Publishing. Hathaway, O., & Shapiro, S. (2020). The Law of Sanctions. Oxford: Oxford University Press.*
10. *Bank for International Settlements (BIS). (2023). Dollar Dominance and Alternative Payment Systems. Basel: BIS.*
11. *Wilson, K. (2022). Geoeconomics of Modern Conflicts. Cambridge: Cambridge University Press.*

ҚМ АА Куәлік нөмірі: **KZ45VPY00102718** — ҚР Мәдениет және Ақпарат министрлігі

© 2026 **Bilimger.kz Ақпараттық-танымдық білім порталы**. Барлық мазмұн авторлық құқықпен қорғалған.